

ATATÜRK DÖNEMİ ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARINDAN BİRİ: SULTANAHMET KAZISI

Yasemin TÜMER ERDEM*

ÖZET

Atatürk döneminde, kültür belgelerinin araştırılması ve müzelerin çağdaş metodlara uygun olarak ele alınması konusuna önem verilmiştir. Arkeoloji çalışmalarına hız verilerek eskiçağ araştırmalarının bilimsel temelleri atılmıştır. Bu dönemde yabancı uzmanlar tarafından pek çok kazı yapılmıştır. Bunlardan biri de Sultanahmet'te "Hipodrom" denilen bölgede gerçekleştirilen At Meydanı kazısıdır. Bizans dönemine ait tarihî eserleri çıkarmak amacıyla bu bölgede kazı yapılması için 17 Temmuz 1926 tarihinde British Academy tarafından Maarif Vekâleti'nden izin istenmiştir. Konu, 26 Eylül 1926 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve 1927 Mart ayından itibaren başlamak üzere, bir yıl süreyle İstanbul Sultanahmet'te "Hipodrom" denilen yerde kazı yapılmasına izin verilmiştir. Bu çalışmada kazının seyri ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Arkeoloji, Arkeolojik Çalışmalar, Müze, Sultanahmet, At Meydanı.

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

**A WORK OF ATATÜRK'S PERIOD
ARCHEOLOGY: EXCAVATION OF SULTANAHMET**

ABSTRACT

Atatürk, in his period considered importance to investigating the documents of culture and museums with contemporary methods. The scientific origins of prehistoric period researched with archaeological studies. Foreign experts materialized many of excavations. One of them is in Sultanahmet which known as "Hipodrom" region. The name of the excavation is "At Meydanı". In July 1926 British Academy wanted permission from "Maarif Vekâleti" for excavating in this region. The application of British Academy is discussed in the Council of Ministres and the request is accepted. This article is aiming to put forth the progress of the excavation and the findings.

Key Words

Archeology, Archeological Studies, Museum, Sultanahmet, At Meydanı.

Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet'ten beri eski eserlerin korunması ve yaşatılması konusunda bir gelenek olduğu halde¹, bu eserlerin ortaya çıkarılması ve sergilenmesiyle beraber oluşan müzecilik anlayışı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlamıştır. Eski eserlerin değeri ve müzeciliğin önemi 19. yüzyılın ikinci yarısında daha da iyi kavranmıştır. Gerek Müze-i Hümayun'un kurulması ve gerekse eski eser kanunlarının çıkarılması bunun açık bir kanıtı olmuştur. 1869 yılında arkeolojik eserlerin dışarıya çıkmasını engellemek ve korunmasını sağlamak amacıyla Şûra-yı Devlet tarafından çalışmalar yapıldıysa da bunlar hayata geçirilmemiştir². 1874 yılında çıkarılan *Âsar-ı Atika Nizamnâme* ile bu çalışmalar ilk defa bir tüzüğe bağlanmıştır. Daha önce yabancılar, kazı sırasında elde ettikleri bütün eserleri rahatça yurtdışına götürebilirken, bu *nizamnâme*, bulunan eski eserlerin sadece üçte birinin bulan kişi ya da kurum tarafından yurt dışına götürebilmesini öngörüyordu. Önceki uygulamaya oranla devletin menfaatini daha fazla koruyan, dolayısıyla yabancılar tarafından tepkiyle karşılanan³ bu *Nizamnâme* yine de yaptırım gücünden yoksun oluşu ve içerdiği pek çok boşluk nedeniyle istismara açıldı. Nitekim 19. yüzyılın amatör ve profesyonel Avrupalı arkeologları bu coğrafyayı talan edilebilecek bir tarihî eser tarlası gibi görüyorlardı⁴. Başta müze yönetimi olmak üzere kamuoyunda rahatsızlık yaratan bu duruma son vermek için, mevcut *Nizamnâme*, 1882 yılında Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey (1842-1910) tarafından kaldırılmış, 1884 yılında yeni bir *nizamnâme* çıkarılarak, ülkede yapılacak arkeolojik çalışmalar bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Bilinçsizce yapılan tahribatı durdurmak ve her önüne gelenin kazı yapmasını engellemek amacıyla arkeolojik kazıların yapılabilmesi ruhsata bağlanmıştır. Yeni *nizamnâme* ile ilk defa taşınır taşınmaz tüm tarihî eser ve belgelerin mülkiyetinin sadece devlete ait olduğu belirtilerek, eski eserlerin yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaklanmıştır⁵.

¹ Recep Yıldırım-Abdullah Martal, "Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 4-8 Ekim 1999, III, II. Kısım, s. 1095-1102.

² Gül E. Kundakçı, "19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 4-8 Ekim 1999, III, II. Kısım, s. 1083-1094.

³ Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, VI, 1602.

⁴ Wendy M. K. Shaw, **Osmanlı Müzeciliği**, İstanbul 2004, s. 144-148.

⁵ Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, I, 70-71; Shaw, **aynı yer**.

Birkaç kez değişikliğe uğrayan *Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi*, 1906 yılında yapılan düzenleme ile son şeklini alarak, 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten sonra ise eski eser, koleksiyonculuk, müzecilik, mimarlık vs. konuları kapsayan 1710 sayılı *Eski Eserler Yasası* yürürlüğe girmiştir⁶.

Cumhuriyet'in ilânından sonra, Atatürk, kültür belgelerinin araştırılması ve müzelerin çağdaş metotlara uygun olarak ele alınması konusuna önem vermiş, böylece Osmanlı Devleti'nin son yıllarında başlayan kazılar ve müzecilikle ilgili çalışmalar Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılmıştır. Bu dönemde arkeoloji çalışmalarına hız verilmiş ve eskiçağ araştırmalarının bilimsel temelleri atılmıştır. Özellikle son on senelik hayatında eski eserler ve kazı işleriyle de yakından ilgilenmiştir. Cumhuriyet'in 10. yıldönümü olan 1933 yılında Atatürk'ün talimatıyla millî kazılar başlatılmıştır⁷.

Millî kazılar başlamadan önce, İmparatorluk Dönemi'nde olduğu gibi, ülkede yapılan arkeolojik çalışmalar yabancı heyetler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Nitekim 1924 yılında Amerikalı Profesör Franses ve eşi Kelsey tarafından Sille'de, Alman bilim adamlarından ve meşhur Schliemann'ın öğrencilerinden Profesör Dörpfeld tarafından Truva'da arkeolojik kazılar yapılmıştır. 1925 yılında ise Ankara Augustus Mabedi'nde araştırma yapılmış, yine aynı yıl, Prag Üniversitesi Profesörlerinden Antonin Salac tarafından Foça kazısı gerçekleştirilmiştir. 1926 yılında, Alishar ve Aezanoi kazıları ve 1927 yılında yapılan Bergama ve İstanbul Beykoz'daki Yuşatepe arkeolojik kazı çalışmaları yine yabancı uzmanlar tarafından yürütülmüştür⁸.

Atatürk Dönemi'nde yabancı uzmanlar tarafından gerçekleştirilen ve makalemize konu teşkil eden kazılardan biri de Sultanahmet'te "Hipodrom" denilen bölgede gerçekleştirilen At Meydanı kazısıdır. Bu bölgede yapılacak kazı ilk değildir. Daha önce de burada çalışmalar yapılmıştır. İs-

⁶ Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, C. IV, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s. 460-462.

⁷ Ferruh Gerçek, **Türk Müzeciliği**, Ankara 1999, s. 152, 156. Ayrıca Atatürk'ün son yıllarında gerçekleştirilen arkeoloji ve antropoloji çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Seda Uluskan, **Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları (1931-1938)**, İstanbul 2004, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi.

⁸ Enver Behnan Şapolyo, **Müzeler Tarihi**, İstanbul 1936, s. 66-67.

tanbul'un zamanımıza kadar gelen en eski anıtı olması dolayısıyla ilgi gördüğünden sık sık incelemeye değer bulunan ve Hipodrom'un ortasındaki üç anıttan biri olan Burmalı Sütun'un çevresinde ilk defa 1855 yılında bir çalışma gerçekleştirilmiştir. İstanbul'daki İngiliz Sefiri Lord Stratford Radcliffe ve özellikle Sefaret Başkatibi Lord Napier'in teşvikiyle British Museum'un bir memuru ve aynı zamanda Midilli Konsolos yardımcısı olan arkeolog C.T. Newton tarafından yapılan kazı sonucunda söz konusu sütun, kaidesiyle birlikte ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar sırasında bazı suyollara rastlanmışsa da, araştırmalar sadece Burmalı Sütun üzerinde yoğunlaştığı için bu suyollarının tarihi, hipodromun eski seviyesi ve ortasında olduğu sanılan "Spina" denilen duvarla olan ilgisi üzerinde durulmamıştır⁹. 1911 yılında ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti tarafından, hipodromun bitişiğindeki Eski Bizans Sarayı mekânlarında temizlik hafriyatı gerçekleştirilmiştir. Bu kazı 1912 yılına kadar devam etmiştir¹⁰. 1913 yılında da yine Sultanahmet'te Bizans Sarayı çevresinde kazılar yapılmıştır¹¹.

Hipodromun yapısı, seviyesi ve kısımları üzerinde detaylı çalışma ise Cumhuriyet Dönemi'nde yapılmıştır. 17 Temmuz 1926 tarihinde British Academy¹², Londra Büyükelçiliği aracılığı ile bu bölgede Bizans Dönemi'ne ait tarihî eserleri çıkarmak amacıyla kazı yapılması için Maarif Vekâleti'nden izin istemiştir. Binaların bulunmadığı bir alanda kazı yapmayı düşünen British Academy, kazı sırasında elde edilecek eserlerin üçte birinin akademiye ait olmasını ve bunları İngiltere'ye götürmekte serbest olmalarını teklif etmiştir. Akademi, özel bir izin olmadıkça her türlü eski eserin yurtdışına çıkarılmasının yasak olduğunu bildiği halde, şartlar konusunda Türkiye'nin geçmişte daha cömert davrandığını hatırlatarak böyle bir teklifte bulunuyor ve Cumhuriyet Hükümeti'nin sanayi ve ilime dair her şeyi teşvik etme arzusuna güvenerek, bu paylaşımı kabul edeceğine inanıyordu. Maarif Vekâleti bu isteği İstanbul Âsâr-ı Âtîka Müzeler Mü-

⁹ Arif Müfid Mansel, "İstanbul'daki Burmalı Sütun", *Bellekten*, XXXIV/134, Nisan 1970, Ankara, s. 198.

¹⁰ Selçuk Mülayim, *Yüzyılın(1900-1999) Kültür ve Sanat Kronolojisi*, İstanbul 1999, s. 44, 47.

¹¹ S. Mülayim, *a.g.e.*, s. 50.

¹² Büyükelçi'nin ifadesine göre, İngiltere Müzesi ile yakından irtibatı bulunan ve ilim, edebiyat, eski eserler konusunda İngiltere'nin önde gelen kuruluşlarından.

dürlüğü'ne bildirmesi üzerine gelen cevapta, kazının British Academy tarafından yapılmasının uygun görüldüğü ancak *Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmesi* gereğince, ruhsatın özel kişi adına düzenlenmesi gerektiği belirtilmişti. Çıkan eserlerin paylaşılması konusunda ise takınılan tavır çok kesindi. Müze Müdürlüğü'ne göre, bunun kabul edilmesi mümkün değildi. Gerek *Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmesi*, gerek bu konudaki esaslar ve teamüllere kesinlikle aykırıydı ve çeşitli sakıncaları vardı. Konu, 26 Eylül 1926 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve British Academy adına, 1927 Mart ayından itibaren başlanmak üzere, bir yıl süreyle İstanbul Sultanahmet'te "Hipodrom" denilen yerde kazı yapılmasına izin verilmişti ve bu karar Atatürk tarafından da onaylanmıştı. Ancak bu izin *Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmesi*'ne tamamen riayet etmek şartıyla verilmişti. Bu da çıkarılan eserlerin tamamının müzeye bırakılacağı anlamına geliyordu. Ayrıca, Maarif Vekaleti tarafından, kazı esnasında bu bölgede bulunup, kazının seyrini rapor edecek bir komiser tayin edilecek, bu memurun ücreti ve masrafları Akademi'ye ait olacaktı. Yine *nizamnâme* gereğince kazı ruhsatının şahsa düzenlenmesi gerektiğinden, ruhsat British Academy için kazı yapacak olan Mr. Stanley Casson adına düzenlenmişti¹³.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Sultanahmet Meydanı'nda yapılacak kazı ile parkın altındaki eski hipodromun bir kısmı meydana çıkarılacak ve hipodromun şekli tespit edilecekti¹⁴. Oxford Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Rice, arkeolog Mr. Hadson ve Mr. Johns'dan oluşan heyetin¹⁵ amacı, bilimsel araştırma yapmak ve tarihî gerçekleri ortaya çıkarmaktı¹⁶. Kazı için İstanbul'a gelen Mr. Castero'nun, Şehremâneti'nde Heyet-i Fenniye Müdürü Fuat ve Umûr-ı Hukukiye Müdürü Muhlis Beyler ile yaptığı görüşmeler sonucu kazının esasları tespit edilmişti. Kazıya, müzeler idaresinin tayin ettiği bir mimar nezaret edecekti. Kazı sorumlusu kaldırım, çayır,

¹³ *İstanbul Arkeoloji Müzesi, Müze-i Hümayun Evrakı (İAMA.MZH)*, Karton No: 104, Dosya No: 11091. Makalede sıkça kullanacağım arşiv belgelerine, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde tasnif edilmemiş Müze-i Hümayun Evrakında, başka bir çalışmam sırasında rastladım. Ayrıca bu belgeler arasında, Atatürk'ün ölümünden sonra yine bu bölgede yapılan kazı çalışmalarıyla ilgili belgeler de bulunmaktadır. Kazı izni için ayrıca bk. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30..18.1.1/21.61..8.

¹⁴ *Cumhuriyet*, nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

¹⁵ *Cumhuriyet*, nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

¹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 1011, 1 Mart 1927, s. 2.

bahçe ve çeşitli yerlerdeki kazılarda bozulacak alanları eski şekline döndüreceğini ve gerekirse takdir olunacak tazminatı ödeyeceğini taahhüt etmişti¹⁷. Heyet ünlü kişilerden oluştuğu için, Şehremâneti büyük bir teminata lüzum görmemiş, sadece parkın eski haline getirilmemesi durumunda, yeniden düzenlenmesi için kullanılmak üzere 5000 liralık bir *Kefalet-nâme* alınmıştı. Heyet tarafından, bu paranın karşılığı olarak bir banka mektubu verilmişti. Bundan başka, park yapıldıktan sonra bir çöküntü oluşması ihtimaline karşılık, bunu tamir etmek üzere 350 İngiliz lirası da teminat olarak alınmıştı¹⁸.

Kazı çalışmalarına başlanmak ve gerekli hazırlıkları yapmak üzere Londra Müzesi tarafından İstanbul'a bir de mühendis gönderilmişti. İngiliz mühendis, müze müdüriyetine müracaat ederek 28 Şubat'ta tetkiklere başlamış, bazı kısımlarda kazı yaparak, bir kazı planı tespit etmişti¹⁹. Heyette bulunan Mr. Rice, Müze Müdürü Halil Edhem ve Heyet-i Fenniye Müdürü Fuat Beylerden bazı bilgiler almış ve kazı yapılacak alanın sınırlarını tespit etmişti. Kazıya Alman Çeşmesi'nin yanındaki yoldan başlanmasına karar verilmiş, geliş gidişe engel olmamak için gerekli tedbirler alınmıştı²⁰. Başlangıçta parkın yarısının kazılması planlanmıştı. İlk yıl için sadece dört çukur kazılacak, eğer bu kazılarda hipodroma ait temellere rastlarsa çukurlar kapatılmayacak, çukurların etrafı parmaklıkla örtülecek, burası tarihî bir yer olarak muhafaza edilecekti. Kazılan yerlerden tarihî eser çıkarsa çukurlar kapatılacaktı²¹.

Kazı için gerekli hazırlıklar 21 Mart'a kadar yapılmıştır. *British Academy* Başkanı Mr. Casson İstanbul'a gelmiş ve gerekli görüşmeleri yapmıştı²². Kendisi ile yapılan bir röportajda, Mr. Casson, kazının ilim adına büyük önemi olan gerçekleri meydana çıkaracağını, eğer izin verilirse, hipodromun meydana çıkarılmasıyla dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan en

¹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 1030, 20 Mart 1927, s. 4; İAMA. MZH. Nr: 104/11360; 104/11091. Bu belgede taahhüd senedi de yer almaktadır bk. Ek 2.

¹⁸ *Cumhuriyet*, nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

¹⁹ *Cumhuriyet*, nr. 1011, 1 Mart 1927, s. 2.

²⁰ *Cumhuriyet*, nr. 1026., 16 Mart 1927, s. 4.

²¹ *Cumhuriyet*, nr. 1030, 20 Mart 1927, s. 4; nr. 1034, 24 Mart 1927, s. 2.

²² *Cumhuriyet*, nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

muazzam ve tarihî olimpiyat sahasının ortaya çıkarılmasının muhtemel olduğunu söylemişti. Mr. Casson devamla şu beyanatı vermişti²³:

“Sultanahmet’in altında Bizanslılardan kalan hipodromun eski halini ve şeklini dünyada hiç kimse bilmiyor. Bunun için birçok şekiller tespit olunmuştur. Birçok mütehasıslar ve muharrirler yazılar yazmıştır. Fakat bunların hepsi tahmini geçemez. Biz hipodromun şeklini, arzunu, tûlünü, seyircilerin oturdukları basamakları bulacağız. Hipodromun orta yerinde büyük bir duvar vardır ki buna “Spina” derler. Dikili taşlar bunun üzerine rezk olunmuştur. Spina’nın istikametinde birçok obeliskler ve sathlarında kıymetli mermerler vardır. Biz bu şekl-i umumî ile bazı parçaları da bulmayı ümit ediyoruz. Her halde bunlardan bir miktarı kalmış olacaktır. 1202 senesinde İstanbul’un ehl-i salib tarafından işgali üzerine tahrip olunmuştur. Esasen ehl-i salibin yetmiş sene süren işgalinde birçok yollar tahrip olunmuştu. Bunlar İstanbul’dan giderken de birçok âsârı ez cümle hipodromun âsârını alıp götürmüşlerdi. Bu âsârın bir kısmı Venedik San Marko Kilisesi’nde ve bir kısmı da Fransa’nın cenup sahilindeki kiliselerdedir. İşte bu âsârı ehl-i salib orduları çalmış ve buraya getirmiştir. Biz de kalanları bulacak olursak ilme hizmet etmiş olacağız. Bulunan âsâr Türk Müzesinde kalacaktır. Çalışmamızın ilk senesi tecrübe senesi olacaktır. Eğer bu mesaimiz hüsn-i netice verirse Hükümet-i Cumhuriye’den izinnâme alarak ikinci sene de mesaimize devam edeceğiz. Yine başarılı olursak birkaç sene daha devam edilecektir...”

Müze tarafından, *Nizamnâme*’nin 16. maddesi ve 5. ve 6. fıkrası gereğince, kazıya katılmak, *Nizamnâme* hükümlerinin tatbikini temin etmek üzere kazı komiseri olarak müze kazı memuru Haydar Bey tayin edilmişti²⁴. Müze müdürü Halil Edhem Bey de sık sık kazıyı teftiş edecekti²⁵.

Kazıya başlama haberleri 23 Mart’ta gazetelerde çıkmasına rağmen²⁶, heyet ve Şehremâneti’nin kazının yapılacağı sahanın tahta perdelerle kapatılması gereğini görmeleri üzerine ertelenmişti²⁷.

²³ *Cumhuriyet*, nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

²⁴ İAMA. MZH, nr: 104/11371; 104/11375.

²⁵ *Cumhuriyet*, nr. 1030, 20 Mart 1927, s. 4; nr. 1031, 21 Mart 1927, s. 2.

²⁶ *Cumhuriyet*, nr. 1033, 23 Mart 1927, s. 1.

²⁷ *Cumhuriyet*, nr. 1034, 24 Mart 1927, s. 2.

Nihayet 27 Mart 1927 tarihinde kazı çalışmaları başladı²⁸. Kazıya nezaret etmek, İngilizlerle beraber çalışmak ve eski eserler çıktıkça müzeye nakletmek üzere²⁹, Müze idaresi tarafından tayin edilen Bizans eski eserleri uzmanı Makridi Efendi, kazının yapıldığı ilk gün basına yaptığı açıklamada, çalışmaların önemini şöyle dile getirmekteydi³⁰:

“ Hafriyatta tarih için kıymetli şeylere rastlanacaktır. Buradaki hipodrom gibi ancak bir de Roma’da vardır. Fakat buradakinin daha kıymetli olacağını zannediyoruz. Buradakinin meçhul tarafları vardır. Bu hipodromun baş tarafında yani parkın Tramvay Caddesine müttekî olan kısmında kralın oturacağı kademeler vardır. Yarış buradan Spina duvarının sağ tarafından başlar. Yan yana dört araba gidebilir genişliktedir...”

Üç metre genişliğinde ve yirmi metre uzunluğundaki ilk çukur, Yılanlı Sütun ile Örme Sütun arasında açılmıştı³¹. İlk bulgulara 30 Mart’ta ulaşılmış ancak önemli denilebilecek bir şey çıkmamıştır. Kazı komiserinin ilk raporuna göre, ilk üç gün içinde bazı mermer döşeme taşları, toprak kaplar ve bazı çini parçaları bulunmuştur. Kazı sırasında çıkarılan toprağın çeşitli zamanlarda başka yerlerden nakledilerek doldurulan molozlardan ibaret olduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar daha da derinleştirildiğinde, 300 yıl öncesine ait olduğu anlaşılan, künklerle korunan kurşun su boruları bulunmuştur. Kazı devam ettikçe sarı renkte bir tür kesme toprak ve kil tabakalarına rastlanmıştır. Bu toprağın ana toprak olmayıp, başka yerlerden getirilen doldurma olduğu, içerisinde bulunan işlenmiş birkaç parça taş parçalarıyla hayvan kemiklerinden anlaşılmıştır. Ancak açılan çukur 8.80 metreye ulaştığı halde Hipodrom sütunlarının dayanağı olduğu söylenen “Spina” duvarına ve önemli bir bulguya rastlanmadığından çukur doldurularak ilk çalışma sonuçlandırılmıştır. Bu arada Yılanlı Sütun’un yakınlarında ve Fazlı Paşa da Çukurçeşme’de yeni çukurlar açılmış, burada Osmanlı Dönemi’nden kalma bina kalıntısına ve 2.25 cm genişliğinde tuğladan bir Bizans

²⁸ İAMA. MZH, Karton no: 104, Hafriyat Komiseri Haydar Bey’in İstanbul Âsâr-ı Âtîka Müzele-i Müdüriyetine gönderdiği 28 Mart 1927 tarihli yazısı. (Belgenin numarası yok)

²⁹ Cumhuriyet, nr.1034, 24 Mart 1927, s. 2.

³⁰ Cumhuriyet, nr. 1038, 28 Mart 1927, s. 3.

³¹ Cumhuriyet, nr. 1038, 28 Mart 1927, s. 3.

duvarına rastlanmıştır. Bu duvarın ortaya çıkarılması sırasında bazı bozuk bakır sikkeler ile birkaç parça damgalı Bizans tuğlaları bulunmuştur. Bu nedenle buradaki çalışmalara devam edilmiştir³².

Mısır Dikilitaş'ı ile Alman Çeşmesi arasında bulunan sahanın ortasında 12 X 3 ebadında açılan çukurda, altı buçuk metre derinliğe inilmişse de bazı suyollarından başka bir şeye rastlanmadığından, bu çukur da kapatılmıştır. Aynı zamanda Fazlı Paşa'da Çukurçeşme önünde devam eden araştırmalarda, Türkler tarafından duvar enkazı olarak kullanılan bazı yapı temelleri ortaya çıkarılmıştır (bk. resim 1). Bu enkaz arasında Bizans Devri'ne ait sütun ve başlıkları, kaide, arşitrav³³ ile hipodroma ait olduğu zannedilen bazı mermerler bulunmuştur. Yine aynı yerde 2.25 genişliğinde hipodroma paralel olarak, gayet sağlam bir tuğla duvarın varlığı tespit edilmiştir ki bunun hipodromun yan cephesini teşkil eden ve halkın oturduğu merdivenlerin bulunduğu dış duvarlardan biri olduğu anlaşılmıştır³⁴.

Elde edilen bu bulgular üzerine Mr. Casson şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*“Şimdi emniyetle söyleyebiliriz ki, “Spina” duvarı hipodromun tûlü imtidâdnca ve mâhur tûlânisi üzerinde bulunması lâzım gelen bir duvar olmayıp, mevcut sütun ve obelisk vesair âsârın temelleri imtidâdından müteşekkildir. Hipodromun asıl zemininin mevcut zemine nisbeten 15 kadem derinliğinde olduğu tezahür etmektedir.”*³⁵

³² İAMA. MZH, nr. 104/11411, 13 Nisan 1927 tarihli kazı raporu; Bu çalışmalar kamuoyu tarafından da takip ediliyordu. Gelişmeler adım adım gazetelere yansyordu. Gazetelere göre kazı başladıktan iki gün sonra Bizans hazinelerine ve bazı heykellere rastlanmıştı. İşçilerden Kayserili Yusuf oğlu Ali tarafından bazı cisimlerin fark edilmesi üzerine çalışmalar o bölgede yoğunlaştırılmış ve sonucunda, İngiliz müze müdürünü hayrete düşüren, kıymetli bir Venüs heykeli ortaya çıkarılmıştı. Bunun üzerine çalışmalara gece de devam edilmiş, heykellerin çıktığı yerin biraz daha kazılması sonucu, Bizans'ın son kralı Constantinus'un hazinesi olduğu zannedilen demir bir sandık çıkarılmıştı. Müze Müdürü Halil Bey'in huzurunda açılan bu sandıktan çok kıymetli mücevherler ile bin okka ağırlığında altın paralar ve altın külçeler çıkmıştı. **Cumhuriyet**, nr. 1042, 1 Nisan 1927, s. 1. Ancak bu türden bilgilere kazı komisyonunun raporlarında hiç rastlanmamıştır. Eğer gazetede yayınlanan haber gerçekse bu bilgilerin kazı raporlarına yansımaması düşündürücüdür. Öte yandan haberin gerçek olmaması halinde tekdiz edilmesi de dikkat çekicidir.

³³ Antik Yunan ve Roma mimarisinde sütun başlıkları üzerine oturarak sütunları birbirine bağlayan ve üzerine gelen elemanların ağırlığının sütun başlıklarıyla sütunlara geçişini sağlayan yatay taş blok. Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul 1990, s. 24.

³⁴ İAMA. MZH, nr. 104/11461. 11 Mayıs 1927 tarihli kazı raporu; **Cumhuriyet**, nr. 1059, 20 Nisan 1927, s. 3; nr.1064, 25 Nisan 1927, s. 2; nr.1070, 1 Mayıs 1927, s. 2.

³⁵ **Cumhuriyet**, nr.1064, 25 Nisan 1927, s. 2.

“Bulunan mimarî parçalar hipodrom için önemlidir. Türkler tarafından duvar enkazı olarak kullanılmıştır. Bu duvarlar da asıl hipodromun duvarlarına rektz edilmiştir. Bunlar miyanında iki tane oymalı arşitrav ve birinin üzerinde de bidayette tunçtan bir madalyon konulmuştur. Bu madalyonlar bütün arşitravı tezyin etmiştir. Tunç madalyonlardan birinin izi mühimdir.”³⁶ (bk. resim 2)

Bunların yanı sıra Yılanlı Sütun (Burmali Sütun)’un kaidesinin incelenmesi için dibine bir çukur açılmıştır³⁷. Yılanlı sütun ile örmeli taş kaidelerinin incelenmesi için dibinde sondaj çalışması yapılmış ve birtakım suyolları bulunmuştur. Örme Sütun’unun kaidesinin dört yanında musluk yerleri görülmüş ve bu sütunların kaidelerinin çeşme olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Sütunlar arasında yapılan çeşitli kazılar sonucunda “Spina” denilen duvarın bulunmadığı da anlaşılmıştır. Bunlardan başka sanat değeri olmayan mimarî parçalar ile damgalı tuğlalar³⁸, çini parçaları, Bizans ve Türklerle ait toprak çanak, tabak parçaları, dördüncü yüzyıldan sonraya ait çoğu bozulmuş bazı bakır Bizans sikkeleri bulunmuştur³⁹.

Yapılan çalışmalar hakkında Müze Müdürü Halil Edhem Bey’in değerlendirmesi ise şöyledir⁴⁰:

“Şu ana kadar elde edilen en iyi bulgu hipodromun ortasında olduğu zannedilen ve “Spina” denilen alçak duvarın o mahalde mevcut olmadığıdır. Yalnız At Meydanı’nın hapishaneler tarafındaki kısmında iki duvar bulunmuş ve hipodroma gelen seyirci yerlerinin bu duvarların üzerinde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Yılanlı Sütun’un içinden Bizans zamanında yerden boru geçirilerek bir fiske yapılmış olduğu tahakkuk etmiştir.”

Bunlardan başka, Üçler Mahallesi’nde yapılan çalışma sırasında kazı yapılan yerin, Hicrî X. yüzyılda yapılan ve daha sonra mahzen olarak kul-

³⁶ Cumhuriyet, nr.1070, 1 Mayıs 1927, s. 2.

³⁷ Cumhuriyet, nr. 1059, 20 Nisan 1927, s. 3.

³⁸ Başta İstanbul’dakiler olmak üzere çeşitli yerlerdeki Bizans yapı ve harabelerinde bulunan tuğlaların üzerinde değişik biçimlerde yazılara rastlanır. Bu yazılar bazen Hristiyanlık işaretleri, has adlar ve kısaltma olarak yazılmış kelimelerdir. Semavi Eyice, “Osmanlı Devri Türk Yapı Sanatında Damgalı Tuğlalar”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, C. IX-X, 1979-1980, s. 155.

³⁹ İAMA. MZH, nr: 104/11461. 11 Mayıs 1927 tarihli kazı raporu.

⁴⁰ Cumhuriyet, nr.1085, 16 Mayıs 1927, s. 1.

lanılan Üçler Camii olduğu anlaşılmıştır. Burada camiye ait bazı mimarî taşlarla, kitabesi bulunmuştur (bk. resim 3). Yine aynı mahalde hipodromun dahilî ve yan duvarlarından birine ve bunun yanında bir de kemerli kapıya rastlanmıştır ki bu kapının anfitiyatro tarzında seyircilerin yer aldığı basamaklara giden kapılardan biri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Bizans Devri'ne ait olan ve oturmuş vaziyette bir kadının tasvir edildiği başı kırık bir rölyef⁴¹ (bk. resim 4) bulunmuştur. Binalar arasında ve dar bir alanda yapılan bu kazının genişletilmesi mümkün olmadığından buradaki çalışmalara son verilmiştir. Hipodromun taş duvarlarının bulunduğu yerlerin tespiti için Sultanahmet Camii'nin Muvakkithanesi yakınlarında bir çukur daha açılmıştır ki buradan da bazı yapı enkazı çıkarılmıştır. Bu enkazın duvar, köprü ve suyolları tertibatının kalıntısı olduğu anlaşılmıştır⁴².

Üç ay devam eden kazı sonucunda sadece Bizans Devri'ne ait pek çok pişmiş toprak kap, birçok bakır sikke ve mimarî özelliği olan taşlar, birkaç heykel ve toprak altında bulunan bazı yapılar, su yolları tespit edilmiştir. Ayasofya önlerinde yapılan kazılar sırasında Bizansa ait bazı duvarlar ve birbirine bakar vaziyette pilpayeler (paye)⁴³ bunların altı metre altında temel kısmında bir takım su yolları bulunmuştur. Mimarî tarzından bu yapının Bizans Devri'ne ait Zeuksip (Zeuxippos) hamamına ait olabileceği tahmin edilmiştir⁴⁴. Bizans Devri'nde ahır, kazının yapıldığı sırada ise su sarnıçları olarak kullanılan yerlerde de araştırmalar yapılmış, hipodromun planı hakkında bilinenleri önemli ölçüde değiştirecek mahiyette bulgular elde edilmiştir⁴⁵. Çalışmalara 19 Haziran 1927 tarihinde son verilmiş, açılan çukurlar kapatılmış ve çıkarılan eserler müzeye nakledilmiştir. Heyet, kazıya ait etütleri Oxford'da değerlendirmek üzere 25 Haziran'da İstanbul'dan ayrılmıştır⁴⁶.

⁴¹ Taş, alçı, kil, ahşap gibi işlenebilir yüzeylerde oyuk ve kabark betiler oluşturmak suretiyle meydana getirilen yapıt. Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul 1990, s. 75.

⁴² İAMA. MZH, nr: 104/11461, 1 Haziran 1927 tarihli kazı raporu; 104/11542, 27 Haziran 1927 tarihli kazı raporu.

⁴³ İskele, rıhtım veya köprü payandası. İki pencere veya yapı arasında bulunan duvar, *Babylon*.

⁴⁴ İAMA. MZH, nr: 104/11542, 27 Haziran 1927 tarihli kazı raporu; **Preliminary Report upon the Excavations carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927**, London 1928, s. 22.

⁴⁵ İAMA. MZH, nr: 104/11542, 27 Haziran 1927 tarihli kazı raporu.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, nr.1116, 19 Haziran 1927, s. 2.

Elde edilen sonuçlar Heyet açısından olumlu sonuçlar vermiş olacak ki Ocak 1928’de Mr. Casson, Ayasofya’daki hamam ile Sultanahmet Muvakkithanesi arasında daha önce başladıkları kazıya devam etmek üzere, izninin bir yıl daha uzatılmasını istemiştir⁴⁷. Kazının uzatılmasında bir sakınca görülmeyerek, gerekli ruhsat Mr. Casson’a gönderilmiştir.

Kazının ikinci yılında amaç, Bizans sarayını meydana çıkarmaktır. Nitekim Mr. Rice kazının amacını şöyle açıklamaktadır⁴⁸:

“Maksadımız Bizans sarayını meydana çıkarmaktır. İmparator Oğüst (Augustus) Devri’ne ait forum meydanını da bulmak istiyoruz. Elde mevcut malumata nazaran forum Ayasofya hamamı civarında bulunmaktadır...”

Çalışmalar 4 Nisan 1928 tarihinde başlamıştır. Mr. Casson İngiltere’den dönünceye kadar yerine Mr. Talbot Rice vekâlet etmiştir⁴⁹. Bir önceki yıl Sultanahmet Muvakkithanesi yakınlarındaki sahada, hipodromun dış kısımlarının araştırmasını yapmak üzere başlatılan kazıda Bizans Devri’ne ait bazı enkaz kalıntıları tespit edilmişti. Bu enkazın diğer kısımlarının ortaya çıkarılması için devam edilen çalışmalarda büyük kısmı gayet muntazam bir halde olan bazı temel duvarlarına rastlanmıştır. Araştırmalar sırasında yine Bizans ve Türk devirlerine ait bazı toprak kapların parçaları, Bizans sikkeleri ve damgalı tuğla parçalarından birkaç numune, sütun ve sütun başlığı parçaları çıkarılmıştır. Bu arada 4 m. derinlikte büyük ve daire şeklinde bir pedestal bulunmuştur⁵⁰. Bu kaide hipodromdaki tribünlerin üzerine oturtulan tenteleri ilişirmek üzere dikilen direklerin dayanağıdır. 1.08 m. çapında ve 1.40 cm. yüksekliğindeki bu kaidenin üzerinde ters olarak “EKABH” yazmaktadır (bk. resim. 5). Bu yazının Troia Savaşı’na katılan hükümdar Priamos’ın eşinin ismi ‘Hecuba’ olduğu anlaşılmıştır ki elde edilen sonuca bakılarak, bu kaidenin hipodrom harap olduktan sonra ters çevrilerek Hecuba’nın heykelinde kullanıldığı ihtimali kuvvetlenmiştir⁵¹.

⁴⁷ İAMA. MZH, nr: 104/11852.

⁴⁸ Cumhuriyet, nr.1436, 7 Mayıs 1928, s. 3.

⁴⁹ İAMA. MZH, nr: 104/-.

⁵⁰ İAMA. MZH, nr: 104/11980, 18 Nisan 1928 tarihli kazı raporu; **Second Report upon the Excavations carried out in and near the Hippodrome of Constantinople in 1928**, London 1929, s. 8.

⁵¹ Cumhuriyet, nr.1418, 20 Nisan 1928, s. 1; İAMA. MZH, nr: 104/11980, 18 Nisan 1928 tarihli kazı raporu; **Second Report ...**, s. 18.

Devam eden çalışmalar sırasında yine Roma ve Bizans devirlerine ait taş ve tuğladan yapılmış sağlam enkaz kalıntılarına ve bina temellerine rastlanmıştır. Ortaya çıkarılan bu bina kalıntılarının çeşitli devirlerde farklı amaçlarda kullanıldığı anlaşılmıştır. Bir önceki yıl çıkarılan ve Bizans Devri'ne ait olan pilpayelerden biri daha bulunmuştur ki bunların görünüşüne bakarak bir kaya veya kemerlerin dayanağı olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen yapının bütününe niteliğini tayin etmeye yetecek kanıtlara ulaşılamamıştır. Daha sonraki çalışmalarda çeşme veya hamam kurnasına ait bir parça ile 1.55 m uzunluğunda mermerden yapılmış büyük bir mihrabî kemer bulunmuştur. Bu bulgularla, kalıntılarına bir önceki yıl rastlanan bu yapının Zeuksip hamamı (bk. resim 6, 7) olduğu doğrulanmıştır⁵². Ayrıca IV. yüzyıla ait olduğu düşünülen ve Romalılara ait olan 1.41 m yüksekliği ve 1.11 çapında pedestal, birkaç rölyef ve direk başlığı parçaları, önemsiz mimarî taşlar, üzerlerinde geometrik şekillerin veya monogram⁵³ların bulunduğu toprak kapların parçaları, yine parça halinde çiniler, çeşitli isimlerin damgalı olduğu tuğla parçaları, VIII, IX, X. yüzyıllara ait Bizans sikkeleri de çıkarılan eserler arasındadır⁵⁴.

Yine aynı bölgede açılan büyük çukurlarda, VI. yüzyıla ait olduğu anlaşılan büyük bir bina kalıntısı tespit edilmiştir. Bu yapının kemer kısımları, duvar, pilpaye, kapı gibi ortaya çıkarılan kısımlarından, düzensiz bir yapı olduğu gözlenmiştir. Çalışmalar ilerledikçe ortaya çıkan büyük taşlardan yapılmış olan pilpayeler, mermer döşemeler ve sütun kaidesine bakılarak bu yapının oldukça büyük ve 7.20 m. çapında bir mabed veya benzeri bir bina kalıntısı olduğu tahmin edilmiştir⁵⁵. Bu kalıntının önünde mermer döşemeli bir avluya rastlanmıştır ki bu avlu kemerli bir kapı ile sona ermektedir. Buraya yapılan sondaj sonucunda bir dehlize rastlanmıştır. Dehliz, yarım metre genişliğinde olup, zemini ve etrafı mermer döşelidir. Sağ ve sol olmak üzere ikiye ayrılan bu yolun nerede bittiği anlaşılamamıştır. Ancak, kazı sırasında ortaya çıkarılan Zeuksip hamamını Bizans sarayına bağ-

⁵² **Second Report...**, s. 9, 15.

⁵³ Bir ismin birkaç harfinden veya baş harflerden meydana gelen desen, marka, *Babylon*.

⁵⁴ **İAMA. MZH**, nr: 104/-, 9 Mayıs 1928 tarihli kazı raporu.

⁵⁵ **İAMA. MZH**, nr: 104/-, 7 Haziran 1928 ve 30 Haziran 1928 tarihli kazı raporları.

layan gizli yollardan biri olduğu tahmin edilmiştir⁵⁶. Dehliz takip edilirken, üzerinde “AICXHNHC” isminin yazılmış olduğu görülen 1.35 m. yüksekliğinde 67 cm çapında, silindirik şekilde bir pedestal bulunmuştur (bk. resim 8). Bu pedestal da tıpkı Hecuba heykelinde olduğu gibi, Aeschines⁵⁷ heykelinin kaidesidir⁵⁸. Bu bölgedeki diğer bir çukurda da IV. veya V. yüzyıla ait olduğu anlaşılan ve kabartma olarak üzerlerinde haç işareti olan mermer sütun parçalarından bina edilen temel duvarları bulunmuştur. Romalılar’a ait, biri 33 cm ve diğeri 14 cm boyunda baş ve ayak kısımları kırık erkek heykeli ve mimarî taşlar ile Bizans Devri’ne ait damgalı tuğla parçaları, üzeri nakışlı toprak kaplarının parçaları, Türk Dönemi çini kapacak parçaları yine bu bölgede çıkan eserlerdir. Bu arada ortaya çıkarılan, 2 X 1.15 cm çapında, VI. yüzyılda yaşamış olan İmparator Justinien’in resmi tarihçisi⁵⁹ Aziz Procopius’un tasvirini ve ismini ihtiva eden altın varaklı minyatür büyük ilgi toplamıştır⁶⁰ (bk. resim 9).

Kazı çalışmalarına 14 Temmuz 1928 tarihinde son verilmiş ve açılan çukurlar kapatılmıştır⁶¹. Bu yıl içerisindeki çalışmalarda, bir önceki yıla oranla daha az bulguya rastlanmıştır.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, nr.1485, 28 Haziran 1928, s. 1.

⁵⁷ Aiskhines (= Ayshines), M.Ö. 389 yılında Atina’da doğmuştur. Önceleri Demosthenes’in (= Demosthenes) kişisel düşmanlığına rağmen, Hellas’ın davası için mücadele veriyor. Fakat barış içinde seçilen elçilerle birlikte Makedonya’ya gittiği sırada, V. Philippos (= Filipos) onu kendi tarafına kazanıyor. Bu barışın gerçekleşmesinde takındığı tutumdan dolayı, Demosthenes kendisini vatana ihanetle suçlayınca, kendini savunmak için, M.Ö. 343 yılında, “Peri Parapresbeias” (= Peri Parapresbeyas [= Elçilik Görevini Kötüye Kullanma Hakkında]) adlı nutku yazıyor. Daha sonraki politik faaliyetlerinde de tümüyle Makedonya yandaşları arasında bulunuyor. Aiskhines rüşvet alarak kendisini V. Philippos’a satmış olma şüphesinden kendisini kurtaramamış, Ktesiphon’a (= Ktesifon) karşı olan davada parlak nutkuna rağmen, yurttaşlarının gözünde ne kadar düştüğünü öğrenmek durumunda kalmıştır. Uğradığı yenilginin acısından dolayı, Atina’da uzaklaşıp, Küçükasya’ya gidiyor. Orada ve Rhodos’ta (= Rodos) daha uzun zaman hitabet hocası olarak çalışıyor ve yurduna dönmeden, M.Ö. 314’te, 75 yaşındayken ölüyor.

Aiskhines’ten bize üç nutuk intikal etmiştir. Düşüncelerinin gürlüğü ve açıklığı, dilinin inceliği ve sevimliliği takdir uyandırdığından, eskiler onun üç nutkunu üç Kharit’e (= Harit [üç güzellik tanrıçası]) benzetmişlerdir.

Y. Kenan Yonarsoy, **Grek Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1991, s. 123-124. (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları).

⁵⁸ **İAMA. MZH**, nr: 104/-, 7 Haziran 1928 tarihli kazı raporu; **Second Report ...**, s. 12, 18.

⁵⁹ Eugenia Bolognesi, “Bizans İmparatorları Büyük Sarayı Sultanahmet’te Arkeoloji”, **İstanbul**, sayı: 46, Temmuz 2003, s. 67.

⁶⁰ **İAMA. MZH**, nr: 104/-, 7 Haziran 1928 tarihli kazı raporu.

⁶¹ **Cumhuriyet**, nr.1502, 15 Temmuz 1928, s. 4.

Sonuçta; bugünkü Fazlı Paşa Sokağı ile Üçler Çeşmesi arasındaki alana isabet eden Hipodrom'un batısındaki boş arsada yapılan kazıda Hipodrom'un bazı gradenlerini taşıyan temeller meydana çıkarılmıştır. Ayrıca duvarların arasındaki molozların içinde birçok Türk ve Bizans seramiği ve tarihi M.S. 400/1400 yılları arasına tarihlenen çeşitli sikkeler bulunmuştur. Kazı alanının batısında yapılan diğer araştırmalarda Hipodrom'un üçüncü duvarı ve Sfondone'nin alt kısımlarındaki odalara benzer bir mahal kısmen açılmış ve planı alındıktan sonra tekrar kapatılmıştır. Hipodrom'un eski şeklini, seyircilerin oturdukları basamakları ve var olduğu tahmin edilen "Spina" duvarının yerini tespit etmek amacıyla Örme Sütun (Column of Porphyrogenitus) ile İmparator Theodosius Dikili Taşı arasında başlatılan kazı sırasında hipodromun planı hakkında bilinenleri önemli ölçüde değiştirecek mahiyette bulgular elde edilmiştir. Nitekim seyircilerin oturdukları basamakların bulunduğu duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma sırasında Türk seramiği ile Ming porselen parçalarına rastlanmıştır. Bizanten kalıntıları Hipodrom'un zeminine yakın bir seviyede bulunmuştur. Hipodrom'un ortasında olduğu zannedilen "Spina"ya rastlanamamış ve bu alçak duvarın o mahalde mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Ancak kazı sorumlularının raporlarında da belirtilen bu kanaate, bazı bilim adamları itiraz ederek, İstanbul Hipodromu'nda da Roma'daki Circus Maximus'da olduğu gibi bir Spina'nın bulunduğunu yazılı belgelere dayanarak ispatlamaya çalışmışlardır⁶². Spina'nın varlığını tespit etmek amacıyla yapılan kazıların sondaj usulüyle yapıldığı düşünülürse henüz açılmamış olan yerlerde yapılacak sondajlar belki de bu konuda daha aydınlatıcı kanıtları meydana çıkaracaktır⁶³.

Hipodrom'un eksenine aşağı yukarı paralel giden uzun bir suyolu bulunmuştur. Bu yoldan ayrılan bu kolun iki defa dik açılı dirsek yapmak suretiyle kuzey-güney yönünde Burmalı Sütun'un tam altından geçtiği, ikinci kolun ise birinciye nazaran biraz meyilli olarak güney-batıya doğru uzandığı ve Türk Devri'ne ait olduğu tespit edilmiştir. Ancak suyollarından hiçbirinin bundan sonraki seyri izlenmemiştir. Kaidesinde bir deliğe rastlanan Burmalı Sütun'un bu suyolu üzerinde yer almasından dolayı sütunun

⁶² Preliminary Report ..., s. 10-11.

⁶³ Rüstem Duyuran, İstanbul'da Yapılan Başlıca Arkeolojik Araştırmalar, İstanbul 1957, s. 6-7.

bir çeşme olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır⁶⁴. Suyollarının 300 yıl öncesi-ne ait olması ve bunların yakınlarında daha eski bir döneme ait duvar kalıntılarının bulunmayışı, Burmalı Sütun'un Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında buraya getirilerek dikilmiş olduğunu göstermektedir⁶⁵. Yine Bizans zamanında bu sütunun içinden, boru geçirilerek bir fıskiye haline getirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde Örme Sütun'un da kaidesinin dört yanında musluk yerlerinin bulunması, bu sütunun da çeşme olarak kullanıldığını kanıtlamıştır.

Kazının ikinci yılında yapılan çalışmalar sonucunda, Bizans Sarayı'nın Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nda bulunduğu anlaşılmış ancak sarayı teşkil eden muhtelif binalar arasında ne kadar mesafe bulunduğu tespit edilememiş, ne olduğu tayin edilemeyen bina enkazından başka bir şey bulunamamıştır. Buna rağmen iki yıl boyunca bulunan eser ve bina temellerine dayanarak hipodromun bir planı yapılmıştır ki, bu plan ile bu zamana dek tasavvur edilen plan arasında önemli farklar bulunmaktadır. Şüphesiz bu tespitler, bölgede devam edecek kazılar için önemlidir⁶⁶. Nitekim 1935 yılında, Profesör J. H. Baxter başkanlığında Bizans Büyük Sarayını tamamen ortaya çıkarmak amaçlı kazı yapılmış, bu çalışma 1938'e kadar sürmüştür⁶⁷. Yapılan bu araştırma sırasında, Bizans Sarayı'na ait mozaikler ve bu sarayın yakınında yer alan Altın Saray'ın zemini tamamen meydana çıkarılmış, eski Roma, Bizans ve Osmanlı'lara ait üç önemli eser bulunmuştur⁶⁸. Mozaikler çoğunlukla boğuşma veya fil, kaplan, sırtlan ve geyik, ejderha ve timsah resimleri, çeşitli av tabloları, ibadet ve ilah tasvirlerini temsil eden resimlerdir. Bu mozaiklerin yanbaşılarında birkaç büyük salon keşfedilmiştir⁶⁹.

1939 yılında Sultanahmet Meydanı'nın kuzey-batısındaki hapisane binasının yıkıldığı sırada üzerinde fresk kalıntılarının bulunduğu Bizans Dönemi'ne ait duvarların ortaya çıkması üzerine⁷⁰, 8 Temmuz 1942 tarihinde,

⁶⁴ Preliminary Report..., s. 12.

⁶⁵ İAMA.MZH. nr. 104/11411, 13 Nisan 1927 tarihli kazı raporu, A. M. Mansel, a.g.m., s. 199.

⁶⁶ Cumhuriyet, nr.1495, 8 Temmuz 1928, s. 1.

⁶⁷ S. Mülayim, a.g.e., s. 140, 152, 158.

⁶⁸ Cumhuriyet, nr. 4300, 5 Mayıs 1936, s. 2; nr. 4333, 7 Haziran 1936, s. 5; nr. 4335, 9 Haziran 1936, s. 7.

⁶⁹ Cumhuriyet, nr. 4736, 20 Temmuz 1937, s. 3.

⁷⁰ R. Duyuran, a.g.e., s. 8.

Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi adına bu bölgede yeni bir araştırma yapmak üzere kazı yapılmasına izin verilmiştir⁷¹. Bu kazı sırasında Aya Efemya Martyrionu'na ait olduğu anlaşılan bir kalıntıya rastlanmıştır. Ancak bu yapının başlı başına bir bina olmadığı ve Porticus Semirotunda'nın etrafını çevreleyen yapı topluluğunun bir parçası olduğu 1950 yılında yapılan çalışmada anlaşılmıştır. Bu çalışma İstanbul Arkeoloji Müzesi adına, dönemin müdürü Rüstem Duyuran başkanlığında bir heyet tarafından yürütülmüştü. Bu çalışmalar sırasında yukarıda da bahsedildiği gibi 1942 yılında rastlanan Aya Efemya Martyrionu önündeki Porticus Semirotunda tamamıyla topraktan temizlenmiş ve portiği çevreleyen yapı kalıntılarının büyük bir kısmı meydana çıkarılmıştır. Merkezini Martyrion'un teşkil ettiği bu yapı topluluğunun Lausos ve Antiohos saraylarından birine –büyük bir ihtimalle de Antiohos sarayına- ait olduğu anlaşılmıştır. Bu büyük yapının tahribinden sonra kısmen enkaz üzerinde kısmen de eski yapının kalıntılarında faydalanarak kilise, hamam gibi çeşitli yapıların inşa edildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Hipodrom kalıntılarıyla Martyrion arasında çok orijinal bir plan arz eden Bizans Dönemi'ne ait bir hamam yıkıntısı ve sonradan büyük bir havuz haline sokulduğu anlaşılan ön tarafı yarım daire şeklinde bir portikle süslenmiş yuvarlak bir yapı ve bunun arkasında bazı sarnıçlar bulunmuştur. Kazı sahasının muhtelif yerlerinde ana toprağa çok yakın bir tabaka arasında, Helenistik ve Roma Devirleri'ne ait seramik parçaları ve pişmiş topraktan figürinlere rastlanmıştır. Ayrıca Martyrion'un doğusundaki moloz tabakası içinde mermerden yapılmış ve yine Roma Devri'ne ait heykeltıraşlık parçaları bulunmuştur. Bunların içinde en önemlisi 46 cm. yüksekliğindeki bir Triton heykeline ait olanıdır⁷².

1951 yılına gelindiğinde ise, 1927- 28 yıllarında yapılan kazıya da katılmış olan D. Talbot Rice tarafından çalışmalar başlatılmış ve 1956'ya kadar sürmüştür. Kazı sonucunda, çoğunlukla aslan, kaplan, geyik vs. gibi av sahneleri ve balık tutma, süt sağma ve çocukların çember çevirmesi gibi günlük hayattan alınmış sahnelerin tasvir edildiği ve zemini beyaz taşlardan yapılmış olup, figürleri de pembe, kırmızı, yeşil, sarı, kahverengi, laci-

⁷¹ BCA, 30..18.1.2/99.60..6.

⁷² R. Duyuran, a.g.e., s. 8.

vert, gri taşlarla işlenmiş döşeme mozaikleri ortaya çıkarılmıştır.⁷³ Bu mozaikler 1987 yılındaki düzenleme ile “Mozaik Müzesi” adıyla ziyarete açılmıştır. 1983 yılından sonra ise Avusturyalı ve Türk uzmanlar, bulunan mozaiklerin restorasyon ve koruma çalışmalarını yapmıştır. 1964 yılında Ocak- Mart döneminde İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından başlatılan ve İbrahim Paşa Sarayı yakınlarında yapılan kazıda seramik buluntular ele geçirilmiştir⁷⁴.

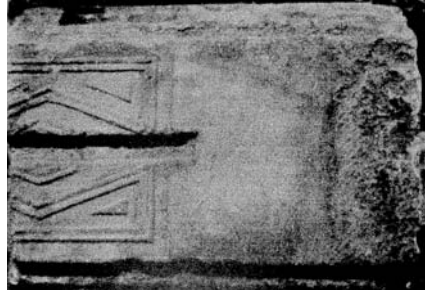
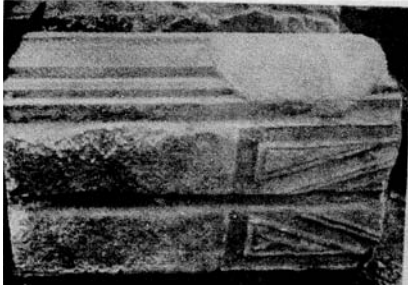
Sonuç olarak; Atatürk Dönemi’nde hız kazanan kültürel faaliyetler ve arkeolojik çalışmalar çağdaş ülke arkeolojisinin oluşmasına bir temel hazırlamıştır. 1931 yılında Türk Tarih Kurumu’nun, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü’nün ve 1936 yılında Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kurulmasıyla ulusal bilinç kazanan arkeoloji tüm yurda yayılmıştır. Özellikle 1933 yılında millî kazıların başlamasıyla birlikte, ülke arkeolojisine hız ve veri sağlamaları bakımından büyük önem taşıyan ve günümüzde de önemlerini yitirmemiş çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

⁷³ A.g.e., s. 9.

⁷⁴ S. Mülayim, a.g.e., s. 208, 216, 246.

Resim 1: Türkler tarafından duvar enkazı olarak kullanılan yapı

Resim 2: Oymalı arşitrav

Resim 3: Üçler Camii Kitabesi

Resim 4: Kırık başlı rölyef

Resim 5: Hecuba heykelinin kaidesi*

* Bu kaide Hecuba'nın heykelinde ters çevrilerek kullanılmıştı.

Resim 6: Zeuxippos Hamamı

Resim 7: Zeuxippos Hamamına ait
sütun

Resim 8: Aeschines heykelinin kaidesi

Resim 9: Aziz Procopius'u tasvir eden altın varaklı minyattür

Resim 10: 1928 yılında Zeuksip Hamamı civarında yapılan kazı çalışması

Ek 1: Kazı Sırasında Elde Edilen Eserlerin Listesi⁷⁷

- Bizans Dönemi'ne ait 1000 adet kırık parçalardan oluşan çeşitli toprak kaplar.
- Bizans Dönemi'ne ait 200 adet nispeten daha iyi halde bulunan kırık toprak kaplar.
 - Kütahya yapımı 3 adet iyi muhafaza edilmiş, kısmen kırık çanaklar.
 - Kütahya yapımı 1 adet yarısı kırık ve tamir edilmiş tabak.
 - Kütahya yapımı 1 adet boğazı kırık, tamir edilmiş sürahi.
 - Kütahya yapımı 1 adet boğazı kırık, tamirsiz sürahi.
 - Osmanlı Dönemi'ne ait 1 adet yarım tabak.
 - Osmanlı Dönemi'ne ait 1 adet kapak.
 - 2 adet baş ve ayakları kırık erkek heykeli.
 - Duvar süslemesine mahsus 10 adet toprak parça.
 - 2 adet İyonik tarzda duvar arşitrav.
 - 23 adet rölyef parçaları.
- Bizans'ın IV. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar olan devrine ait 300 adet çeşitli isimlerin yazılı olduğu damgalı tuğla parçaları.
 - 800 adet VI. - XI. yüzyıllara ait Bizans sikkesi (200 adedinin hangi yüzyıla ait olduğu bilinmiyor).
 - 2 adet büyük sütun kaidesi.
 - 2 adet direk başlığı.
 - 1 adet mihrap tarzında büyük mimarî mermer.
 - 1 adet altın Aziz Procopius minyatürü.

* İAMA. MZH, nr: 104/-, 30 Haziran 1928 tarihli kazı raporu.

Ek 3: Ruhsatname

